

FORMULA PRO SALUTE IMPERATORIS ȘI SEMNIFICAȚIA EI ÎN DACIA ROMANĂ

Scopul lucrării de față este acela de a analiza inscripțiile votive ridicate pentru sănătatea împăraților, anume, pe cele care conțin formula *pro salute imperatoris*, *pro salute dominorum nostrorum* sau pe cele care includ formula *pro salute* urmată de numele propriu-zis al împăratului activ în momentul ridicării epigrafei.

Formula *pro salute imperatoris* ar sublinia legătura dintre acțiunea locală și Imperiul roman ca întreg, reprezentat de împărat¹. Lucrarea de față poate fi văzută drept o încercare de înțelegere a modului în care locuitorii Daciei romane au perceput și au răspuns ideologiei salutare. Cine a ridicat astfel de inscripții votive? Există o raliere a tuturor celor care ridică inscripții de acest gen la religia oficială? Să fie formula *pro salute imperatoris* mijlocul prin care se asigura o legătură între religia provincială și cea romană?

Semnificația politică a inscripțiilor ridicate pro salute imperatoris

Romanii au iubit stabilitatea și securitatea, de aici și efortul însemnat depus în scopul de a da naștere unei situații armonioase, cunoscută ca și consensul dintre oameni și zei, *consensus deorum hominum*². Dar, ultimul secol al Republicii romane a fost caracterizat de o experiență colectivă haotică ce a permis crearea unei situații mentale în care oamenii se simțeau abandonați și pedepsiți de zei³. Salvarea a fost descoperită în persoana lui Octavian, fiul adoptiv al lui Iulius Caesar. Apelativul *Augustus*, oferit lui Octavian de către Senat în ianuarie 27 a.Chr., a ratificat și a amplificat plasarea primului împărat într-un context sacru⁴. Astfel, s-a dezvoltat ideologia imperială. Potrivit acesteia, împăratul era văzut în calitate de mediator între oameni și zei sau între cer și pământ, întrucât el a obținut de la zeul suprem

¹ Jason Moralee, "For Salvation's Sake". *Provincial Loyalty, Personal Religion, and Epigraphic Production in the Roman and Late Antique Near East*, New York/London, Routledge, 2004, p. 96; Jörg Rüpke, *Roman Religion and the Religion of Empire: Some Reflections on Method*, în John A. North, Simon R. F. Price (ed.), *The Religion History of the Roman Empire: Pagans, Jews and Christians*, Oxford, Oxford University Press, 2011, p. 25.

² Peter Herz, *Emperors: Caring for the Empire and Their Successors*, în Jörg Rüpke (ed.), *A Companion to Roman Religion*, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, p. 304.

³ *Ibidem*, p. 305.

⁴ Karl Galinsky, *Continuity and Change: Religion in the Augustan Semi-Century*, în Rüpke, *A Companion to Roman Religion*, p. 80.

puterea și abilitatea de a fi victorios⁵. Începând cu domnia lui Traian, împăratul era văzut ca delegat al lui Iupiter, investit cu puterea sa și cu misiunea de a governa, în numele zeului suprem, asupra tuturor locuitorilor imperiului. Așa cum Jean Beaujeu a remarcat, teoria ioviană a fost „une théorie grandiose, parfaitement adaptée à la conjuncture politique comme à la tendance monothéiste et qui donne au régime imperial une base théologique inébranlable”⁶.

Securitatea personală a împăratului, dar și dominația sa (*securitas imperatoris*) era echivalentă cu securitatea și prosperitatea întregului imperiu (*securitas imperii*)⁷. Întrucât a primit un loc special printre muritori, sarcina suveranului roman era de a găsi *e pluribus unum*, anume, identificarea acelor probleme, valori, instituții și embleme care puteau oferi vastei și diversei sale împărății un sens al unității⁸. Pentru acest motiv, oamenii obișnuiți erau obligați să-l adore pe monarh în scopul asigurării „splendorii imortalității sale”⁹.

Un aspect al ideologiei imperiale este reprezentat de ideologia salutară. Aceasta a luat naștere în perioada Republicii târzii, în urma fuziunii dintre cultul roman al lui *Salus Publica* și obiceiul elenistic al venerării salvatorilor (*sôtêres*)¹⁰. Această ideologie a asigurat baza unui schimb simbolic între împărat și locuitorii imperiului materializat prin dedicațiile scrise în limba latină sau greacă pentru sănătatea suveranului roman¹¹. Respectivul dedicații reprezentau o formă de onorare a împăratului în viață.

Precizări de ordin metodologic

Inscripțiile utilizate sunt cele scrise în limba latină. Analiza este aplicată provinciei Dacia și își propune să identifice nu numai felul în care ideologia salutară se aplică în această zonă a imperiului, ci și dacă aplicarea acesteia este însoțită de o comunicare secundară. În scopul identificării celor menționate mai sus, voi apela la epigrafa votivă în totalitatea sa: divinitatea adorată, numele dedicatorului și statutul său social. De asemenea, voi lua în considerare contextul descoperirii, dar și pe cel istoric în care aceste inscripții au fost ridicate, acolo unde un asemenea aspect este crucial.

⁵ Jean Beaujeu, *La religion romaine à l'apogée de l'empire. La politique religieuse des antonins (96-192)*, Paris, Les Belles Lettres, 1955, p. 59; Peter Herz, *Emperors*, p. 310; Richard Gordon, *The Roman Imperial Cult and the Question of Power*, în North, Price, *The Religion History*, p. 60.

⁶ Beaujeu, *La religion romaine*, p. 73.

⁷ Herz, *Emperors*, p. 308.

⁸ Galinsky, *Continuity and Change*, p. 81; James B. Rives, *Religion in the Roman Empire*, Oxford, Blackwell Publishing, 2007, p. 155.

⁹ Herz, *Emperors*, p. 309.

¹⁰ Moralee, *For Salvation's Sake*, p. 23.

¹¹ *Ibidem*, p. 38.

A. Inscripția votivă în totalitatea sa

1. Divinitățile adorate

Lecturarea dovezilor votive care constituie obiectul unei ideologii salutare dezvăluie preferința pentru o gamă largă și diversă de divinități. Zeitățile sunt oficiale (membrii Triadei Capitoline, fie împreună, fie separat), politico-militare (Fortuna, Victoria), militare (Hercules, Mars, Genii ale anumitor unități militare), sau preferințe personale (Apollo, IOM Dolichenus, Nimphae, IOM Tavianus, Cybele, Genium Micae, Nemesis, Venus, Liber Pater, Numen Aesculapius et Hygiae, Sol Invictus Mithras, Vulcanus, Genium Fabrum, Dea Syria, Magna Caelestis, Invictus Deus Serapio et Isis Frugifera, IOM Cimistenus, Deus Sol Ierhabolis, IOM Sabasius, Deus sanctus Malagbelus, Deus Aeternus, Epona, Deus Azizos etc.).

Datarea inscripțiilor avute în vedere în cadrul studiului de față (Fig. 1) dezvăluie aplicarea aproape constantă a ideologiei salutare de către locuitorii Daciei romane. Manifestarea ei este atestată în provincia Dacia de la cucerire până în vremea domniei comune a împăraților Valerianus și Gallienus. Nu toate inscripțiile au putut fi datate, și există posibilitatea ca ideologia salutară să se fi practicat și în perioada de după 260, până la părăsirea Daciei de către romani.

Aplicarea ideologiei salutare în Dacia romană atinge perioada de apogeu în timpul domniilor împăraților Septimius Severus (21,3%) și Caracalla (20,3%). În timpul domniei lui Septimius Severus provincia Dacia se bucură de perioada cea mai strălucită din întreaga istorie a stăpânirii romane¹². Reforma militară¹³, răspândirea cultelor „orientale”¹⁴ și politica de urbanizare¹⁵ a împăratului sunt dovezi în acest sens. Pe de altă parte, popularitatea de care se bucură împăratul Caracalla în ceea ce privește ideologia salutară este explicabilă prin vizita întreprinsă în provincia Dacia în 214¹⁶, dar și prin politica de continuare a întăririi capacității defensive a provinciei¹⁷.

2. Numele dedicanților

Numele dedicanților ne furnizează informații despre statutul lor juridic și despre originea numelor sau etniei lor. Din cele 103 inscripții folosite pentru studiul de față, doar 55 sunt ridicate de indivizi. Restul de 48 de inscripții sunt ridicate de unități militare prin intermediul prefecturilor acestora sau de *collegia* și comunități.

¹² Nelu Zugravu, *Istoria romanității nord-dunărene (secolele II-VIII). Contribuții la etnogeneza românilor*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1994, p. 33.

¹³ *Ibidem*, p. 34.

¹⁴ *Ibidem*, p. 35.

¹⁵ *Ibidem*, p. 36.

¹⁶ *Ibidem*, p. 37.

¹⁷ *Ibidem*, p. 39.

Persoanele care răspund ideologiei salutare sunt cetățeni romani (80%), dar și sclavi imperiali (20%) (Fig. 2). Cât privește originea numelor acestora, acestea sunt romane (74,5%), grecești (20%), trace (1,8%), siriene (1,8%) și celte (1,8%) (Fig. 3).

3. *Profesia dedicantilor*

Analiza profesiilor celor care practică ideologia salutară dezvăluie faptul că aplicarea acesteia este oarecum omogenă. Cei care practică ideologia salutară provin din toate păturile sociale, întâlnindu-se chiar și în mediul rural. Din păcate, din mediul rural provine doar o singură inscripție ridicată de *vicus*-ul Arcidava. Este posibil ca descoperirile viitoare să mai scoată la iveală astfel de dovezi.

B. *Contextul descoperirii inscripțiilor votive ce conțin formula pro salute imperatoris*

În cadrul analizei de față s-a avut în vedere și contextul în care s-au descoperit inscripțiile ce fac obiectul ideologiei salutare. Analiza epigrafelor pentru care s-a putut stabili contextul principal reflectă concordanța lui cu natura divinității și/sau a funcției dedicantului.

Cine a ridicat astfel de inscripții votive?

Inscripțiile votive vizate aici cunosc o răspândire uniformă în cadrul provinciei Dacia, spre deosebire de cele ridicate *genius imperatoris* definite de conotația *clientes* pe care o presupun¹⁸. Exceptând inscripțiile ridicate pentru sănătatea împăratului ca urmare a relațiilor clientelare (cele ridicate de *legatus Augusti, procurator Augusti, liberti și servi Caesaris*), grija sinceră față de împărat, ca simbol al Imperiului roman și al securității *orbe romano*, este manifestată de către elita municipală, armată, *collegia*, comunități etnice, dar și de mediul rural. Din mediul rural, manifestarea ideologiei salutare vine din partea *vicus*-ului Arcidava. Poate descoperirile viitoare vor mai furniza inscripții de genul acesta, pentru a demonstra că și segmentul rural a manifestat o înclinație de genul celei urbane.

Există o raliere a tuturor celor care ridică inscripții de acest gen la religia oficială?

Receptarea ideologiei salutare se află în raport direct proporțional cu statutul dedicantului în ierarhia socială provincială și municipală. Deținătorii de funcții care reflectă relația clientelară cu împăratul sau demnitarii răspund ideologiei salutare aducând ofrande (*vota*) divinității în jurul căreia aceasta s-a conturat (Iupiter) sau celor de care depinde securitatea dominației romane: militare și politico-militare. Personajele ale căror profesii nu reprezintă decât instrumente necesare funcționării firești a societății romane răspund ideologiei imperiale salutare într-un mod mai puțin organizat. Divinitățile de la care aceștia solicită protecția împăratului sunt cele cu care au stabilit un dialog personal. Realitatea

¹⁸ Sorin Bulzan, *Genius Imperatoris și cultul imperial în Dacia romană*, în *EN*, XIV-XV, 2004-2005, p. 87.

subliniază ideea potrivit căreia ideologia salutară este cunoscută pe măsură ce actorii ei acced în ierarhia socială. Cu cât persoanele avansează pe scara socială, cu atât se perfecționează în cunoașterea în detaliu a ideologiei salutare și a importanței sale. În exemplificarea celor menționate mai sus se dă următoarea analiză:

a. *Instituțiile provinciale*

Membrii administrației provinciale, numiți direct de către împărat¹⁹, acordă securitatea și sănătatea împăratului divinităților oficiale²⁰, politico-militare²¹ și militare²² sau celor care poartă epitetul de *Augustus/Augusta*²³ în scopul sublinierii loialității politice, câteodată chiar unor divinități „personale”²⁴.

Personalul *stationes portorii* era format din funcționari imperiali numiți *procuratores*, dar și din încasatori de taxe, *villici* care erau, din punct de vedere juridic, sclavi imperiali²⁵. Aceștia solicită garantarea sănătății împăratului zeului suprem²⁶, Geniului vămii *Iliricum*-ului²⁷ sau unor divinități militare²⁸.

În Dacia, domeniul cel mai important pentru romani era reprezentat de exploatarea aurului. Administrarea exploatarei aurului era încredințată unui *procurator aurariorum*²⁹, care avea în subordine funcționari mai mărunți, liberi și sclavi³⁰. Cei care activează în acest domeniu și răspund la ideologia salutară o fac apelând la divinități oficiale, dar și „personale”. Aelius Sostratus, *procurator*, ridică o inscripție Triadei Capitoline³¹. Tavianus, *subprocurator aurariorum*, face dedicație lui *Iupiter Optimus Maximus Tavianus*, divinitatea supremă a orașului său de baștină, Tavium (Galatia)³². Iar Androclus, *ex dispensator*, acordă protecția împăratului divinităților medicinei³³.

b. *Instituțiile municipale*

¹⁹ Constantin C. Petolescu, *Dacia. Un mileniu de istorie*, București, Editura Academiei Române, 2010, p. 165.

²⁰ IDR 3/3, 306; Lupa 19374.

²¹ IDR 3/3, 233, 276.

²² IDR 3/1, 57, 271a; IDR 3/5, 1, 250.

²³ IDR 3/5, 1, 68; IDR 3/3, 241.

²⁴ IDR 3/2, 262; IDR 3/1, 181.

²⁵ Petolescu, *Dacia*, pp. 263-264.

²⁶ ILD 678.

²⁷ ILD 677.

²⁸ IDR 3/1, 58.

²⁹ Petolescu, *Dacia*, p. 253.

³⁰ *Ibidem*, p. 254.

³¹ IDR 3/3, 318.

³² IDR 3/5, 1, 228.

³³ IDR 3/5, 1, 8.

Instituțiile municipale romane apar la prima vedere uniforme pe tot cuprinsul Imperiului. Ele se compuneau din *ordo decurionum*, magistraturile civile și funcțiile sacerdotale³⁴.

1. *Ordo decurionum*

Orice oraș autonom avea în frunte un senat local, *ordo decurionum*, care aduna personajele cele mai avute și cele mai remarcabile din grupul social al aristocrației municipale³⁵. Pentru sănătatea împăratului, membrii ordinului decurionilor fac dedicații Triadei Capitoline³⁶, lui *Iupiter Optimus Maximus*³⁷, unor divinități care poartă apelativul *Augustus/Augusta*³⁸ sau unor divinități „personale”³⁹.

2. *Magistraturile municipale*

În ceea ce privește magistraturile, ele asigurau administrarea efectivă a orașelor și erau organizate pe colegii. În fruntea comunității se afla de obicei un colegiu de doi magistrați eponimi, cu largi competențe administrative și puterea de a judeca și condamna (*duumviri iure dicundo*). Erau asistați de doi magistrați inferiori (*aediles*) răspunzători de întreținerea clădirilor, străzilor și piețelor și înzestrați cu o competență juridică generală⁴⁰. Dacă în colonii predomină această formă de organizare, în majoritatea municipiilor, magistraturile apar contopite într-un singur colegiu de patru *quattuorviri* (doi *iure dicundo* și doi *aediliciae potestate*)⁴¹. La aceștia se adaugă alți doi magistrați, *quaestores*, cu răspunderi în domeniul financiar și al actelor oficiale. În caz de absență trebuiau să delege autoritatea unui *praefectus*. În plus, din cinci în cinci ani aveau sarcina întocmirii censului și atunci purtau numele de *quinquennales*⁴².

În Dacia romană sunt atestate inscripții cu caracter salutar ridicate de către magistrații municipali. Natura divinităților cărora li se solicită protecția împăratului nu reflectă ralierea acestor personaje la ideologia imperială sau loialitatea lor politică, ci preferințe personale ce denotă mai vechi preferințe religioase. Divinitățile adorate sunt „orientale” și le dezvăluie trecutul de militari: *Iupiter Optimus Maximus Dolichenus*⁴³ și *Iupiter Optimus Maximus Sabasius*⁴⁴.

³⁴ Radu Ardevan, *Viața municipală în Dacia romană*, Timișoara, Mirton, 1998, p. 122.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ CIL III, 858.

³⁷ IDR 3/3, 10.

³⁸ IDR 3/2, 266.

³⁹ IDR 3/5, 1, 253.

⁴⁰ Ardevan, *Viața municipală*, pp. 122-123.

⁴¹ *Ibidem*, p. 123.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ ILD 683.

⁴⁴ IDR 3/5, 1, 225.

3. Funcțiile sacerdotale

Funcțiile sacerdotale erau ocupate tot de membrii aristocrației municipale⁴⁵. *Sacerdotes Iovis Dolicheni* ridică inscripții cu caracter salutar divinității în slujba căreia se află⁴⁶. Un *pontifex*, Antiochianus, solicită asigurarea sănătății împăratului lui Sol⁴⁷. Un *pontifex* era preotul unui cult oficial. Inscripția este datată după 200. Dacă aceasta datează din timpul domniei împăratului Caracalla (211-217), împărat ce s-a identificat cu *Sol Invictus*⁴⁸, atunci dedicația către această divinitate, de către un *pontifex*, nu surprinde.

Augustales au ca preocupare specifică oficierea unui cult imperial, dar această atribuție a lor este mai puțin importantă decât ar părea la prima vedere; nu sunt legați de un anumit sanctuar și nu oficiază ceremonii de cult în numele colectivității, ci numai în numele grupului social⁴⁹. Situația este evidentă și în practicarea ideologiei salutare. Din cei doi *augustales*, unul face o dedicație către *Iupiter Optimus Maximus*⁵⁰, iar celălalt către Geniul orașului Micia⁵¹.

Adoratorii zeiței *Nemesis* din Sucidava fac o dedicație colectivă acesteia pentru sănătatea împăratului⁵².

C. Armata

Ca în orice altă provincie a Imperiului roman, apărarea Daciei era asigurată prin intermediul armatei romane. Ea se afla sub comanda superioară a guvernatorului provinciei, legatul împăratului, și era formată din legiuni și trupe auxiliare, regulate sau neregulate⁵³. Inscripțiile ridicate pentru sănătatea împăratului de către segmentul militar sunt cele mai numeroase; se datorează atât soldaților din legiuni, cât și celor din trupelor auxiliare, așadar armatei ca întreg, ca element al expansiunii și securității Imperiului reprezentate de către împărat. Și în acest caz, se observă grija pentru securitatea Imperiului roman, integritatea suveranului roman fiind echivalentă cu cea a Imperiului.

Cât privește divinitățile adorate, persoanele care dețin funcții-cheie în armată acordă sănătatea împăratului divinității supreme, *Iupiter Optimus*

⁴⁵ Ardevan, *Viața municipală*, p. 123.

⁴⁶ IDR 3/5, 1, 217, 221.

⁴⁷ ILD 770.

⁴⁸ Juan Ramón Carbó García, *Los cultos orientales en la Dacia romana. Formas de diffusion, integración y control social e ideológico*, vol. I, Salamanca, Universidad de Salamanca, 2010, p. 441.

⁴⁹ Ardevan, *Viața municipală*, p. 244.

⁵⁰ IDR 3/5, 1, 153.

⁵¹ IDR 3/3, 71.

⁵² IDR 2, 190.

⁵³ Mihail Macrea, *Viața în Dacia romană*, Ediția a II-a, București, Editura Academiei Române, 2007, p. 152.

*Maximus*⁵⁴, unor divinități ce poartă epitetul de *Augustus/Augusta*⁵⁵, regăsindu-se și dedicații închinare unor divinități „personale”⁵⁶. Membrii cancelariei guvernatorului provinciei (*beneficarii consularis*) manifestă preferințe față de *Iupiter Optimus Maximus Dolichenus*⁵⁷. Unitățile militare ridică inscripții votive pentru sănătatea împăratului divinității supreme⁵⁸, unor divinități militare⁵⁹, Geniului locului în care staționează⁶⁰ sau unor divinități care reflectă zona de proveniență a soldaților unității respective⁶¹. Iar în ceea ce îi privește pe veterani, aceștia fac dedicații unor divinități „personale”, care reflectă atașamentul față de unitatea de care au aparținut⁶² sau de etnie⁶³.

D. Collegia și comunități etnice

Collegia erau asocieri permanente și benevole ale unor concetățeni, cu o organizare și o anumită avere, ce se conduc după statute proprii⁶⁴. În Dacia romană ideologia salutară este practică de colegiul fabricilor, atât în mod colectiv, cât și individual. Dedicățiile lor reflectă ralierea la cultul oficial al statutului roman⁶⁵, dar și loialitatea față de stat⁶⁶ și domeniul de interes⁶⁷.

Alte colegii care ridică inscripții pentru sănătatea împăratului sunt: cel al centenarilor (inscripție onorifică)⁶⁸, cel al aurarilor (inscripție votivă închinată lui *Iupiter Optimus Maximus*)⁶⁹, și cel al galatinilor (inscripție votivă închinată lui *Hercules Invictus*)⁷⁰. De asemenea, o inscripție onorifică este ridicată pentru sănătatea împăratului de către *scholam speculatorum*⁷¹.

⁵⁴ IDR 3/3, 77; V. Wollmann, *Materiale epigrafice și sculpturale romane în muzeul Sebeș*, în AMN, 7, 1970, p. 165; IDR 3/5, 1, 184.

⁵⁵ ILD 318.

⁵⁶ ILD 119; CIL III, 875; IDR 3/5, 1, 205, 235, 298.

⁵⁷ CIL III, 7645; IDR 3/3, 297; IDR 3/5, 1, 219.

⁵⁸ IDR 3/5, 1, 185; CIL III, 821.

⁵⁹ IDR 3/1, 106.

⁶⁰ IDR 3/3, 211.

⁶¹ ILD 663.

⁶² IDR 3/1, 136.

⁶³ IDR 3/1, 137; IDR 3/5, 1, 65.

⁶⁴ Ardevan, *Viața municipală*, p. 274.

⁶⁵ IDR 3/5, 1, 147.

⁶⁶ ILD 533.

⁶⁷ IDR 3/5, 1, 80.

⁶⁸ IDR 3/5, 2, 425.

⁶⁹ IDR 3/3, 235.

⁷⁰ IDR 3/3, 234.

⁷¹ IDR 3/5, 2, 426.

Galatae consistentes municipio, despre care se consideră că produceau și vindeau produse din lână⁷², solicită protecția împăratului de la divinitatea supremă a orașului Tavium, *Iupiter Optimus Maximus Tavianus*⁷³.

E. Vicus

Surprinzător, grija față de împărat este manifestată și în cadrul mediului rural. O inscripție votivă, de la care nu s-a păstrat însă divinitatea adorată, este ridicată *pro salute imperatoris* de către vicus-ul Arcidava. Din păcate nu s-a păstrat nici numele celui care ridică altarul în numele acestui vicus. Ceea ce mai știm este că a fost ridicat în timpul lui Marcus Aurelius.

Să fie formula pro salute imperatoris mijlocul prin care se asigura o legătură între religia provincială și cea romană?

Avându-se în vedere faptul că sursele folosite pentru realizarea lucrării de față sunt inscripții votive, pe de o parte, și faptul că în cadrul lor este menționată formula *pro salute imperatoris*, pe de altă parte, este normal să se pună întrebarea de mai sus. Întrebarea nu trebuie înțeleasă doar ca aplicare a religiei romane în Dacia, ci și ca acordul venit din partea locuitorilor acestei provincii cu privire la politicile religioase ale împăraților.

În cazul Daciei se constată acordarea sănătății și securității împăratului, atât divinităților romane, cât și celor grecești sau orientale, dar, surprinzător, și celor celto-germanice. Prin urmare, dedicațiile *pro salute imperatoris* nu constituie un prilej pentru crearea unei legături exclusiviste și ocazionale cu religia oficială romană.

Cât privește atitudinea locuitorilor Daciei romane cu privire la politicile religioase ale împăraților romani, se constată o oarecare formă de „protest” a acestora față de transformările pe care începe să le sufere ideologia imperială începând cu domnia lui Commodus. Aici avem în vedere persoanele care continuă să ridice inscripții cu caracter salutar divinității oficiale a Imperiului roman, *Iupiter*.

Iupiter era divinitatea supremă a statului roman, era divinitatea de la care împărații erau investiți cu puterea și însărcinați cu guvernarea oamenilor în numele acestuia. Din perioada anterioară domniei lui Commodus sunt datate trei inscripții către divinitatea supremă a statului roman. Începând cu sfârșitul secolului II se constată o creștere a numărului lor, ajungându-se la 12.

Potrivit lui Ramsay MacMullen, din secolul II se constată o intensificare a obiceiului epigrafic⁷⁴, prin urmare, a ridicării de inscripții, indiferent de tip. Apogeul

⁷² Cosmin Onofrei, *Spira asianorum și Galatae consistentes municipio la Napoca*, în *EN*, XVIII, 2008, p. 176.

⁷³ *CIL* III, 860.

⁷⁴ Ramsay MacMullen, *The Epigraphic Habit in the Roman Empire*, în *The American Journal of Philology*, 103, 3, 1982, p. 244.

practicii de a ridica inscripții este atins în timpul domniei lui Septimius Severus datorită patronajului oferit provinciilor⁷⁵. Însă ceea ce ne interesează pe noi nu este creșterea numărului de inscripții ridicate lui *Iupiter* după domnia lui Commodus, ci continuarea percepției ideologiei imperiale ca fiind construită în jurul lui *Iupiter*.

Continuarea realizării de dedicații către divinitatea supremă a statului roman poate fi înțeleasă ca încercare a locuitorilor provinciei Daciei de a atrage atenția asupra alunecării de la ideologia imperială tradițională sau ca refuz de a accepta alt patronaj divin pentru Imperiu. Commodus s-a identificat cu *Hercule*, iar în vremea lui teologia solară înflorește și triumfă în cadrul religiei oficiale, *Iupiter Exsuperatorius* transformând ideologia imperială⁷⁶. Septimius Severus, ca și Commodus, a adoptat în titulatura sa epitetul de *Invictus*. În timpul primilor reprezentanți ai dinastiei Severilor, potrivit lui Juan Ramón Carbó García, se produce sincretismul dintre *Sol*, divinitatea romană, și *Sol Invictus* sirian. Cu *Sol Invictus* sirian s-a identificat împăratul Caracalla⁷⁷.

Trebuie precizat faptul că am exclus ideea potrivit căreia cei care continuă să ridice inscripții cu caracter salutar divinității supreme a statului roman în timpul și după domnia lui Commodus nu cunoșteau preferințele religioase ale împăraților, întrucât aceștia erau demnitari, prefecți și tribuni militari sau sclavi imperiali.

AIRINEI MARIA-ADRIANA

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

ABREVIERI

AMN – *Acta Musei Napocensis*, Cluj-Napoca

CIL – *Corpus inscriptionum latinarum*, Berlin

EN – *Ephemeris Napocensis*, Cluj-Napoca

IDR – *Inscriptionum Daciae Romanae*, București - Paris

ILD – Constantin C. Petolescu, *Inscripții latine din Dacia - Inscriptiones latinae Daciae*, București, 2005

THE *PRO SALUTE IMPERATORIS* FORMULA AND ITS MEANING IN ROMAN DACIA

Abstract

The application of salutary ideology is demonstrated by the habit of erecting dedications that comprise the *pro salute imperatoris* formula. Such inscriptions are found in Roman Dacia too and the application of salutary ideology is uniform, being encountered in

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Beaujeu, *La religion romaine*, p. 371.

⁷⁷ Carbó García, *Los cultos orientales*, p. 441.

almost all sectors of society: administrative, economic, and religious, in army and in both forms of habitat, urban and rural.

Because the well-being of the emperor was provided by the worshiped deity and by the subjects piety, we saw that the worshiped deities: official deities, deities who bear the epithet *Augustus*, politico-military and military deities were worshiped by individuals in relationship with the emperor or officials, while individuals who were not in relationship with the emperor called to "personal" deities.

The analysis of inscriptions that comprise the *pro salute imperatoris* formula reveals, besides the main communication, the manifestation of salutary ideology, a second communication. After the reign of Commodus, when the imperial ideology begins to suffer fissures, the application of the imperial ideology built around *Iuppiter* remains. We consider that the maintaining of the imperial ideology centered on the supreme god reveals that the people were highlighting the deviation from the traditional imperial ideology or that they did not agree with another divine patronage.

KEYWORDS: ideology, salutary, patronage, official, personal.

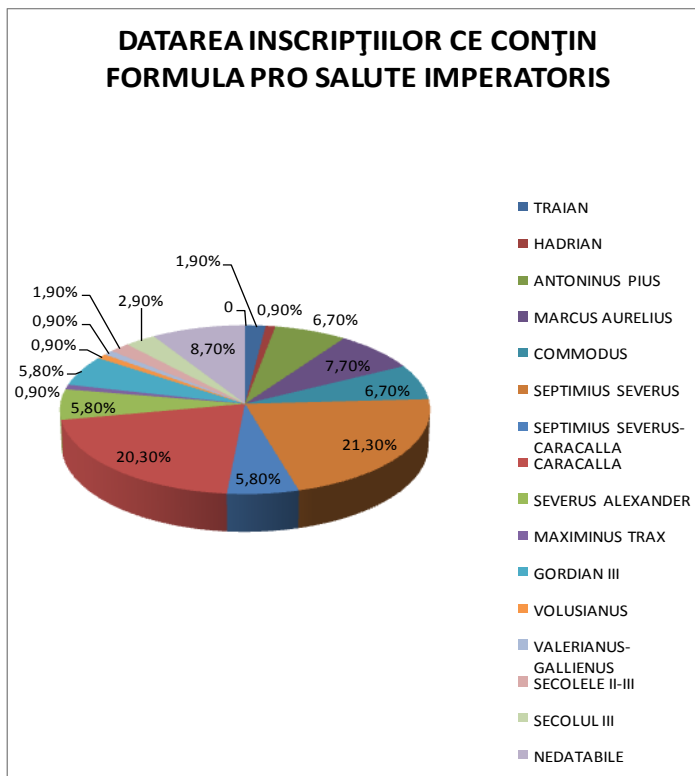

Fig. 1. Datarea inscripțiilor ce conțin formula *pro salute imperatoris* / The dating of the inscriptions that comprise the *pro salute imperatoris* formula.

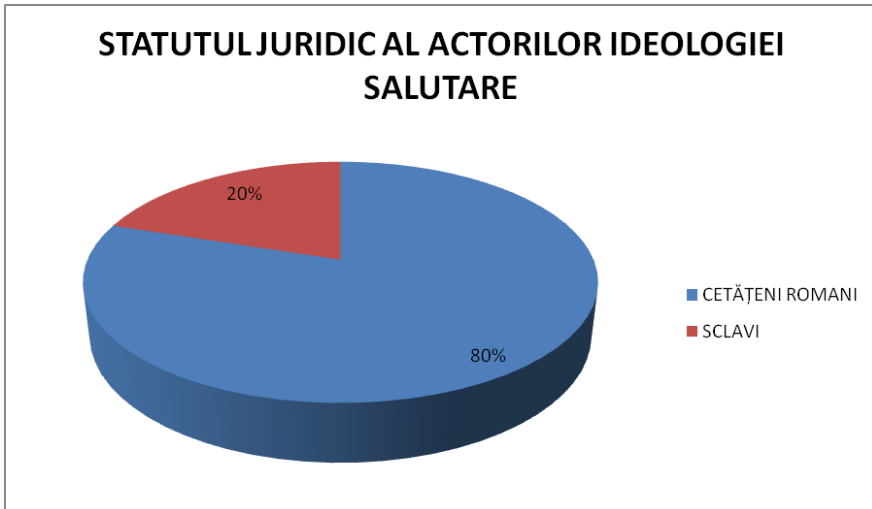

Fig. 2. Statutul juridic al actorilor ideologiei imperiale / The legal status of the individuals were that practicing the salutary ideology.

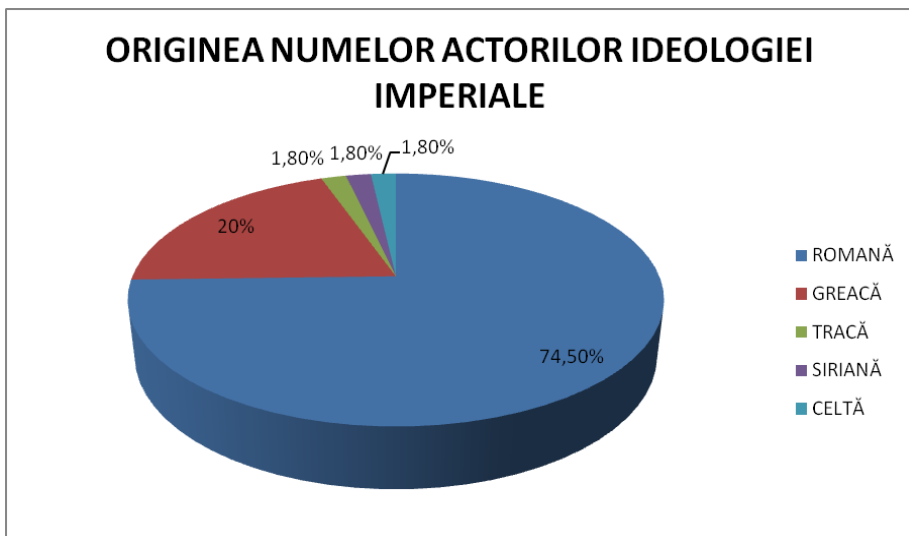

Fig. 3. Originea numelor actorilor ideologiei imperiale salutare / The origin of the names of the individuals that were practising the salutary ideology.